

KÖZLEMÉNYEK

VERESS D. CSABA

HOL VOLT AZ ÚGYNEVEZETT „MÁSODIK MOHÁCSI CSATA” 1687. AUGUSZTUS 12-ÉN?

Az 1526. augusztus 29-én, Mohácsnál lezajlott csata színhelyétől légvonalban 15—16 km-re délnyugatra ment végbe 1687. augusztus 12-én az az ütközet, melyet azóta is általában „második mohácsi csata” néven emlegetnek. Az elnevezést indokolja a két csatater közelsége, valamint jelentőségük hasonlósága. Míg az „első mohácsi csata” (1526. augusztus 29) a török uralom kezdetét jelentette Magyarország történetében, a „második mohácsi csata” a török uralom alóli felszabadító háború egyik legnagyobb jelentőségű ütközete volt. A meglehetősen tág értelmű elnevezést az is indokolta, hogy napjainkig bizonytalan volt a csata színhelyének pontos meghatározása is.

Az utóbbi időben — különösen a török uralom alóli felszabadító háború 300. évfordulója alkalmából — egymást követően megjelenő munkák változatlanul pontatlanul határozták meg a nagy jelentőségű csata színhelyét. Ezen művek továbbra is „nagyharsányi csata” megnevezéssel jelölik az ütközetet.¹ Ez a — már hagyományos — pontatlanság onnét ered, hogy a korabeli források a csata helyszínének közelében lévő 442 méter magas Harsányi-hegyhez (Szársomlyó) viszonyítva, „Harsányi-hegyi csata” („Schlacht am Berge Harsan”) elnevezéssel illették az ütközetet. Harsányi — vagy mai nevén nagyharsányi — csatának azonban soha nem nevezték. Nagyharsány (Harsány) falu ugyanis a szövetséges keresztény hadak harcvonalaának nyugati — jobb — szárnya végén helyezkedett el, ahol az ütközet során csak másodlagos fontosságú események zajlottak le.

A korabeli jelentések alapján valóban nehéz pontosítani a helyszínt.² Megkönnyíti a történészek dolgát a sok fennmaradt illusztratív forrás.³ Meg kell jegyeznünk, hogy ezek között a források között van az a két vázlat, amely a legtöbb problémát okozta a kutatóknak.⁴ Azonban mindegyik illusztratív forrás egyértelműen tartalmazza azo-

1 Erre jellemző a legutóbbi publikáció: dr. Nagy Lajos: „Az 1686—1687. évi hadjárat” című tanulmányának az ütközetre vonatkozó része. In: Budától Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686—1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulójának emlékére. (Szerkesztette: Szita László) Pécs, 1987. 34—41. o.

2 Budától Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686—1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulójának emlékére. (Szerkesztette: Szita László) Pécs, 1987. Az ütközet egyetlen alapos feldolgozása: Röder von Diersburg, Philip: Der Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken. I—II. B. Carlsruhe. (1839—1842.) II. B. 31—37. o.

3 *Frane de Langgrafen, Johan* metszete. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok (a továbbiakban — MNM TKcs.) T—5998; valamint a *L. N. D'. Hallart—M. Wening*-féle metszet. (MNM TKcs. T—3954.); ismeretlen mester („L'Accampamento del di 11 Agosto”) MNM TKcs. T—3950.

4 A MNM TKcs. gyűjteményében őrzött két rajzon („L'Accampamento del di 11 Agosto” T—3950 és a „L'Accampamento del di 15 di Agosto” T—3949.) — melyek a mai Villány község területét ábrázolják — a rajzoló félreinformáltsága miatt „Kystotfalu” felirat szerepel. Ez a mai napig is meglévő falu a csataterétől kb. 15 km-re ÉNY-ra, a Villányi-hegységtől É-ra fekszik, távol a csata eseményeitől. A zavart fokozza, hogy a félrevezető „Kistótfalu” megnevezés szerepel Lotharingiai Károly, valamint Tobias von Hasslingen vezérőrnagy főszállásmester hadinaplójában is. (Budától Belgrádig, i. m. 119., 201. o.)

A csata színhelye napjainkban

kat az alapvető és félreismerhetetlen természetes terepösszetevőket, melyek egyértelművé teszik a csata színhelyének pontos meghatározását. A felsorolt forrásokon (metszeteken) jól felismerhetők ezek: a mocsaras Karasica és annak lapályos síksága (amely az írott forrásokban mint „völgy” szerepel), a Karasica lapályaitól nyugatra emelkedő — 18—20 méteres relatív magasságú — tereplépcső (amely ma is egy nyugati magaslati- és egy keleti lapályos részre osztja Villány községet). A metszeteken egyértelmű a tereplépcsőtől nyugatra húzódó fernsík, melyet északról a Villányi-hegység keleti dombjai (keleti végén a Karasica-völgy fölé tornyosuló, 164 méter tengerszint feletti magasságú Templomhegy), nyugatról pedig a Harsányi-hegy (Szársomlyó) 442 méteres tömbje határol.

A „második mohácsi csata” helyszíne és eseményei. Előzmények

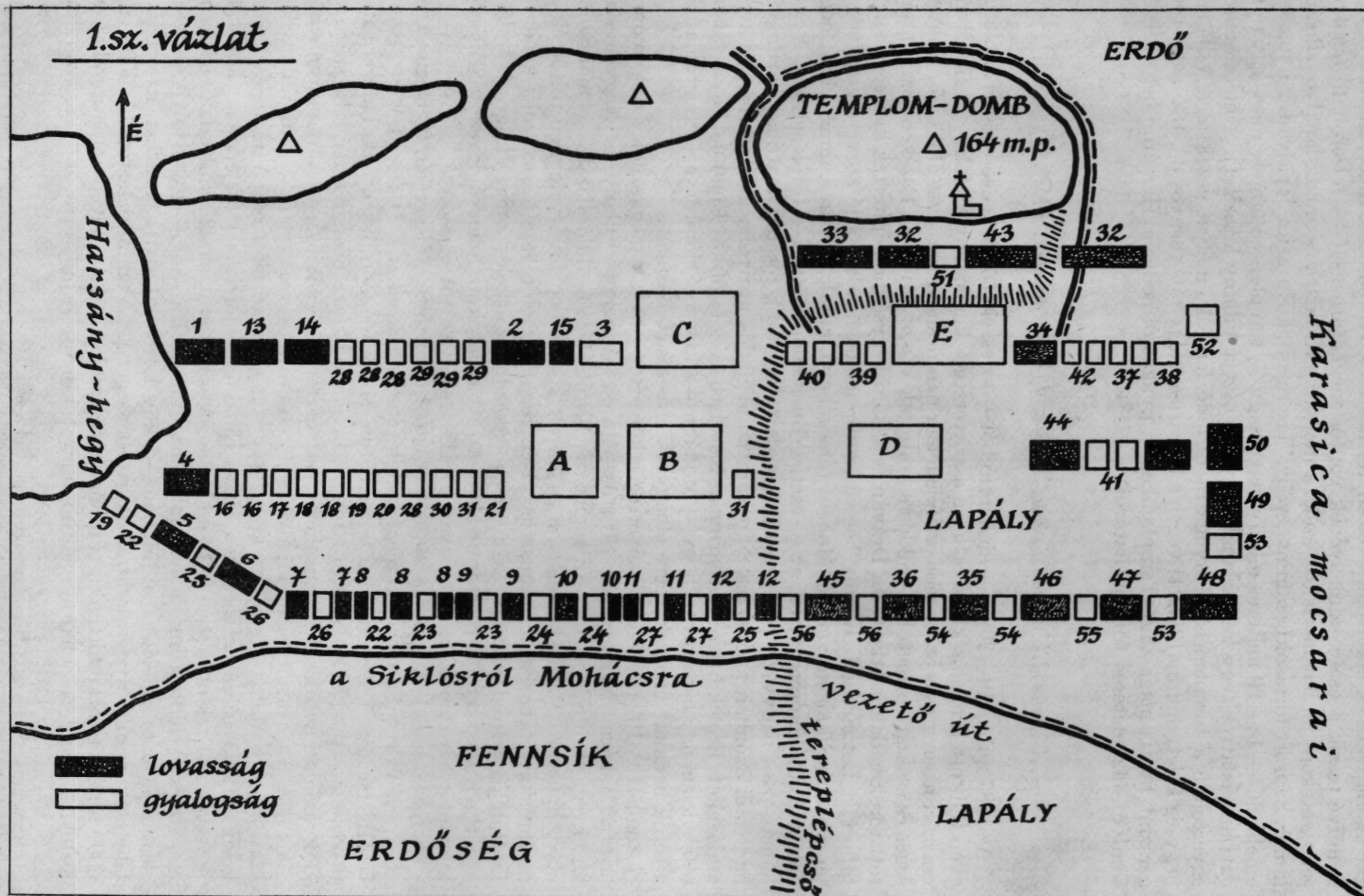
Az 1687. július 19—20-án — déli irányból — az észéki török hadseregösszpontosítás ellen indított támadás kudarca után a szövetséges keresztény hadak — a Habsburg császári főszereg és a bajor választófejedelem parancsnoksága alatt álló bajor, szövetséges és császári csapatok — Siklósra vonultak vissza. Mivel az Eszéken összpontosított török hadak is átkeltek a Dráván és a Báni-hegységben építettek ki megerősített táborát, a Lotharingiai Károly herceg parancsnoksága alatt álló szövetséges keresztény hadak Siklós körzetéből Mohács térségébe vonultak, abban a reményben, hogy csatára tudják kényszeríteni az — esetleg Buda ellen vonuló — török sereget. A Szulejmán pasa nagyvezír parancsnoksága alatt álló török főszereg anatóliai és ruméiai hadtesteiben azonban augusztus 8-án váratlanul Siklós irányába kezdték meg előnyomulásukat. Ennek hírére Lotharingiai Károly herceg és Miksa Emanuel bajor választófejedelem úgy határozott, hogy — Mohácsról Siklós felé előretörve — megtámadják a török hadakat, melyek végre elhagyták erős sáncbáborukat.

Augusztus 10-én reggel a szövetséges keresztény hadak megkezdék az előnyomulást a Mohács—Nagynyárád—Töttös—Márok—Virágos—Villány és Nagyarsány közti régi úton Siklós felé. Az augusztus 10-ről 11-re forduló éjszakát a mai Szentmártonpuszta—Marótszentmárton és Márok körzetében lévő völgyben töltötték el, megerősített táborban.⁵ Augusztus 11-én reggel az előrevetett osztagok: a horvát Lodron lovasezred mintegy 800 lovasa, megkezdte az átkelést a mai Virágos és Villány között a Karasica folyó mocsarain át vezető áthidalásokon. A horvát lovasezred mögött kilométeres oszlopokban állt és várt az átkelésre a szövetséges sereg.⁶

A török hadak augusztus 8-án valóban kimozdultak megerősített baranyavári (Branjin Vrh) táborukból, s megkezdtek előnyomulásukat a Dárda (Darda), Szentistván (Petlovac), Beremend közti régi úton. Miközben főerőik sáncokkal megerősített táborát építették ki Lapáncsa, Idamajor, Beremend körzetében, a sereg jobb szárnyán előnyomuló anatóliai hadtest előrevetett osztagai — a kioszi pasa parancsnoksága alatt — a Karasica nyugati lapályain előretörve megközelítették a mai Villány déli körzetében a Mohács és Siklós közti utat, s megtámadták a mai Virágos és Villány között átkelő császári elővédeket. Miksa Emanuel bajor választófejedelem hadinaplója szerint: „Ezek után 9-én és 10-én Mohács környékéről útnak indultunk és kétnapos meneteléssel elérkeztünk ahhoz a folyóhoz, amely a Harsányi-hegynél folyik [a Karasica-hoz]. Onnan lefelé, az út [Mohács—Siklós közti út] alatti bozótban itt-ott látni lehetett a minket nyugtalanítani akaró ellenséget... Az említett hegynél is 5000 vagy 6000 török tartózkodott, akik a mi önkénteseinkkel és más elővéd csapatainkkal cseleztek... Végül is néhány svadron horvát támadt rájuk, erre ők visszavonultak.

⁵ MNM TKcs. T—3948. („L'Accampamento del di 10 di Agosto”).

⁶ Tobias von Hasslingen báró vezérőrnagy főszállásmester parancskönyve és hadinaplója. (Ford.: dr. Szita László.) In: Budától Belgrádig, i. m. 201. o.

Lovasság (összesen 123 lovas század; ebből 107 császári és 16 szövetséges lovas század):

Császári lovas ezredek: Piccolomini (1), Commercy (2), Lodron (3) (*A vázlaton — tévesen — gyalogságként jelölve. — A szerk.*), Kisel (4), Styrum (5), Serau (6), Caprara (7), Dünnewald (8), Pálffy (9), Gondola (10), Taafe (11), Montecuccoli (12);

Szövetséges lovas ezredek: a sváb Cronsfeld (13), Württemberg (14), felső-rajnai (15).

Gyalogság: (33 zászlóalj, ebből 23 császári és 10 szövetséges)

Császári gyalogezredek (illetve zászlóaljok): Souches (16), Nigrelli (17), Heister (18), Lotharingiai (19), Guido Starhemberg (20), Aspremont (21), Salm (22), Mansfeld (23), Neuburg (24), Leslie (25), Starhemberg (26), Schärffenberg (27) ezredek és zászlóaljok;

Szövetséges gyalogság: a frank Heidersdorf gyalogezred három és a Keth gyalogezred két zászlóalja (28), a sváb Öttingen gyalogezred kettő (29) és a Durlach gyalogezred egy zászlóalja (30), a felsőrajnai gyalogezred két zászlóalja (31).

Lotharingiai Károly herceg főparancsnok harcálláspontja (A), a 48 ágyúból álló tüzérségi tábor (B) és a szekértábor (C).

Lovasság (120 lovas század, ebből 66 császári és 54 bajor); *gyalogság* (19 zászlóalj; ebből 9 bajor, 8 császári és 2 szövetséges);

Bajor lovas ezredek: Arco (32), Soyer (33), Salaburg (34), Bielke (35), Latour (36), összesen 3500 lovassal;

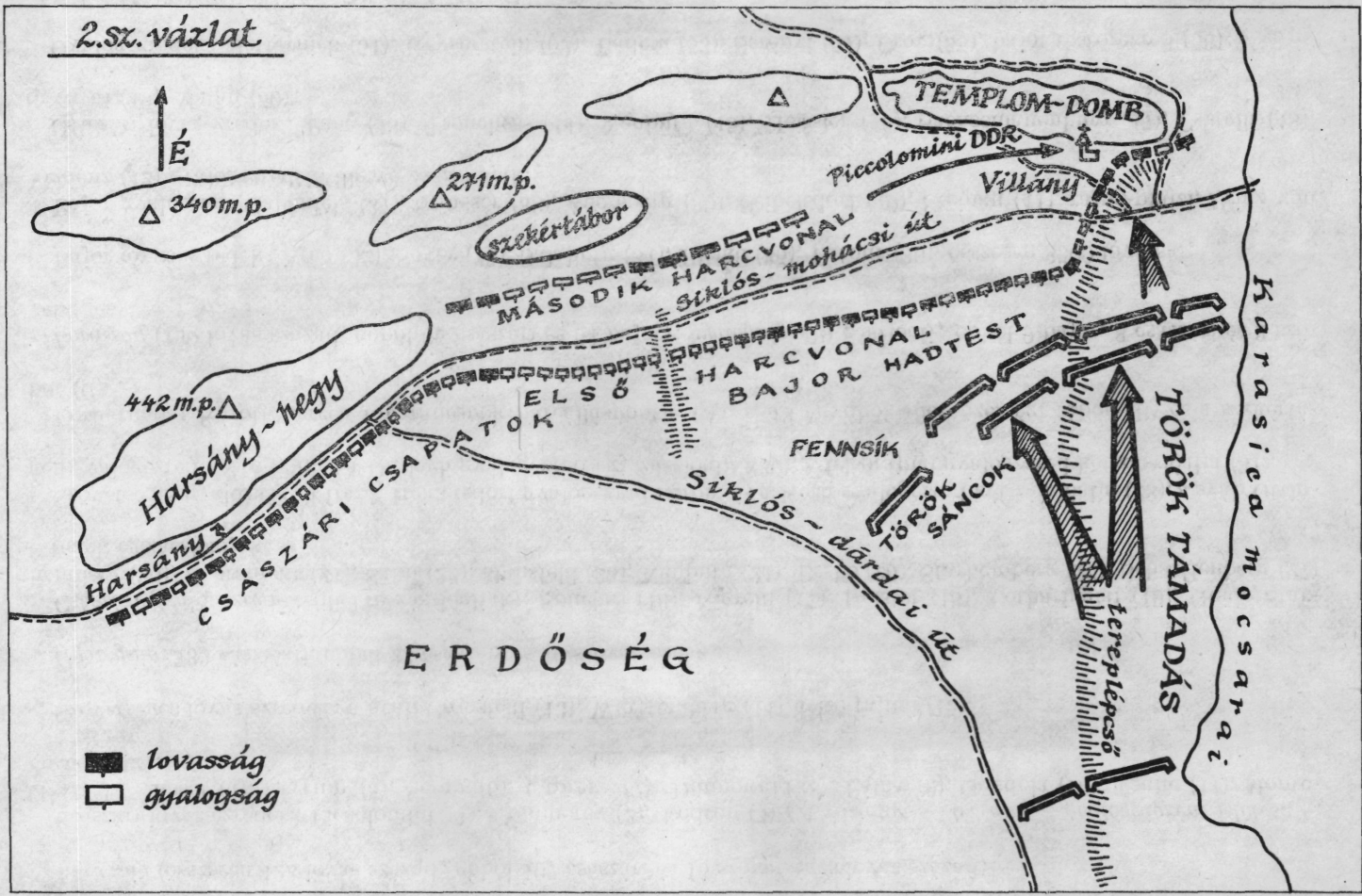
Bajor gyalogság: Gallenfels (37), Strasser (38), Auersperg (39), Seibelsdorf (40), Steinau (41), rajna-pfalzi, Prinz von Veldenz (42) gyalogezredek, illetve zászlóaljok.

Császári lovasezredek: Pace (43), Trenchess (44), Neuburg (45), Heissler (46), Sachsenlauenburg (47), Castelli (48), Savoyai (49), Magni (50);

Gyalogezredek: Metternich (51), Keyserstein (52), Badeni (53), Serényi (54), Croy (55), bajor testőrezred (56);

Választófejedelem szállása (D), tüzérségi tábor (E).

2.sz. vázlat

- lovasság
- gyalogság

Mivel a horvátok nagyon messzire előnyomultak és a helyszűke, valamint a sűrű bozót miatt nem kaphattak segítséget, csak néhányat sebesítettek meg [a törökök] közül, viszont öközülik az ellenség sokat felkoncolt. Miután tehát a fenti [horvát] lovasság tovább nem jutott előre, visszavonult a táborba. Néhány ellenséges csapat viszont ismét rátört a mi embereinkre, sőt még a választófejedelem öfensége előőrseire is, ezért a választófejedelem öfensége a [császári] Troughess [lovas] ezredet maga mellé vette és azzal rákényszerítette az ellenséget, hogy a bozótba [a Karasica árterületeire] húzódjon vissza.” Hasonlóan írt hadinaplójában Lotharingiai Károly herceg is: „10-én Kistótfalura [helyesebben a mai Villány — akkor néptelen és pusztá — területére] mentünk táborozni a siklósi úton... Amikor a táborverésre kijelölt helyre érkezünk, az ellenség egy 3000—4000 lovasból álló hadteste támadást kezdett. Visszavertük őket, egy tatár és egy szpáhi fogságba esett. Elmondták, hogy már két napja ide voltak rendelve, hogy a menetünket megfigyeljék..., és hogy a Bajram [ünnep] után, mely aznap fejeződik be, a nagyvezír elindul, hogy megtámadjon minket. Ez a hír az egész hadseregnek örömet szerzett, abban reménykedtünk, hogy végre eljön a cselekvés órája, amit már annyi napja várunk... A törököknek az a különítménye, melyet a kioszi pasa vezetett, látva, hogy tábort verünk, újra kitört az erdőből, ahová bekényszerítettük őket, a táborunkhoz meglehetősen közel jöttek, és az őrségeinket egész éjszaka zaklatták.”⁷

A szövetséges hadak augusztus 11-én táborba szálltak a mai Villány helyén (melyet a források tévesen Kistótfalunak jeleztek).⁸ A sereg két része közti sávhatár az a tereplépcső volt, amely, mint már említettük, Villányt ma is egy magaslati (nyugati) és egy lapályos (keleti) részre osztja. A tereplépcsőtől Ny-ra húzódó fennsík (egész a Harsányi-hegy K-i lábáig) a császári hadtest vert tábort. A sereg 21 ezer császári és 9 ezer szövetséges (sváb, frank, felső-rajnai) katonából állt. *(A csapatok elhelyezkedését l. az 1. sz. vázlaton: a csapattek mellett feltüntetett szám az 1. sz. vázlaton való helyzetüket jelzi. 694—695. o.)*

A tereplépcsőtől K-re vert tábort a bajor választófejedelem hadteste, amely összesen 20 ezer katonából állt, az alábbi megosztásban: A hadtest zöme (11 500 katona) a császári hadseregből került ide Badeni Lajos herceg parancsnoksága alatt. A bajor csapatok 9000 katonából álltak; az egyéb szövetségesek létszáma ismeretlen.

A szövetséges keresztény hadak összesen 57 ezer katonát számláltak: ebből 35 ezer volt a gyalogos és 22 ezer a lovas; összesen 243 lovasszázadba és 52 gyalogos zászlóaljba sorolva. A tüzéség 48 ágyúból állt.

Az éjszaka — Miksa Emánuel hadinaplója szerint — „mindenütt csendes volt, és minden helyre elegendő számú, erős őrséget állítottak.”

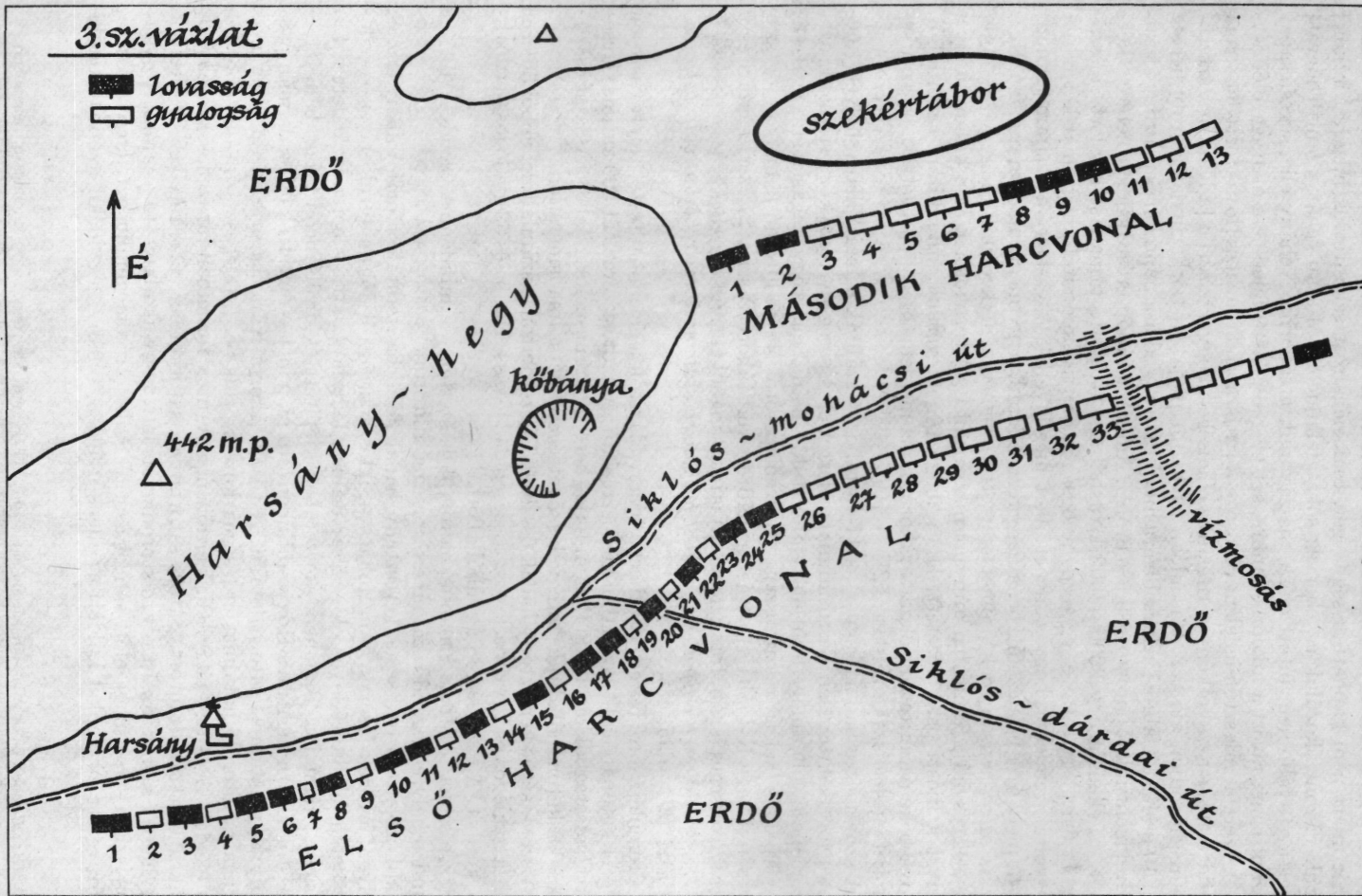
Miközben a szövetséges keresztény hadak táborba szálltak a mai Villány község helyén, a török főszereg — a Mohács—Siklós közti úttól délre elterülő bozotos-erdős területen felállított lovas elővédcsapatainak fedezete alatt — berendezkedett a Lapáncsa, Idamajor, Beremend körzetében kiépített és körülsáncolt táborában. Itt — Lőcstől (Luc) nyugatra, a Hönye-dűlőben (101 m. pont) — építették fel Szulejmán pasa nagyvezír hatalmas sátorpalotáját. A török tábor a Karasica árterületei és az ettől nyugatra elterülő hatalmas erdőségek közé szorult be. „Az egész szultáni tábor felkerelkedett... és egy nagy, sűrű erdőben, egy utca formában [azaz hosszan elnyúló alakzatban] tábort ütött. Sátor sátorhoz és sátorkötelet sátorkötélhez erősítettek, úgyhogy a sátrak között olyan szorokodás lett, hogy akadályozta a járást. A gyalogos iszlám sereg maga előtt sáncot ásott.” Szilahtár is megemlíti azt, hogy a főszereg előrevetett osztagokat küldött az ellenség felé: „Néhány végvidékit azonnal kiküld-

⁷ Miksa Emánuel bajor választófejedelem naplójából (1687) (Ford.: dr. Nagy Lajos) In: Budától Belgrádig, i. m., 165. o.); részletek Lotharingiai Károly fővezér naplójából (1686—1687). (Ford.: dr. Szita László.) Uo., 119—120. o.

⁸ MNM TKcs. T—3950. („L'Accampamento del di 11 Agosto.”)

3. sz. vázlat

- lovasság
- gyalogság

Az első harcvonal csapatai (Ny-ról K-re): Styrum lovas ezred öt escadronja (1), Starhemberg gyalogezred 1. zászlóalja (2), Caprara lovas ezred három escadronnal (3), Starhemberg gyalogezred 2. zászlóalja (4), Caprara lovas ezred két escadronja (5), Dünnewald lovas ezred egy escadronja (6), Salm gyalogezred 1. zászlóalja (7), Dünnewald lovas ezred három escadronja (8), Mansfeld gyalogezred 1. zászlóalja (9), Dünnewald lovas ezred egy escadronja (10), Pálffy lovas ezred három escadronja (11), Mansfeld gyalogezred 2. zászlóalja (12), Pálffy lovas ezred három escadronja (13), Neuburg gyalogezred 1. zászlóalja (14), Gondola lovas ezred három escadronja (15), Neuburg gyalogezred 2. zászlóalja (16), Gondola lovas ezred egy escadronja (17), Taaffe lovas ezred két escadronja (18), Schärffenberg gyalogezred 1. zászlóalja (19), Taaffe lovas ezred három escadronja (20), Schärffenberg gyalogezred 2. zászlóalja (21), Montecuccoli lovas ezred három escadronja (22), Leslie gyalogezred 1. zászlóalja (23), Montecuccoli lovas ezred két escadronja (24), Piccolomini lovas ezred egy escadronja (25), Souches gyalogezred 1. és 2. zászlóalja (26—26), Nigrelli gyalogezred 1. zászlóalja (27), Heister gyalogezred 1. és 2. zászlóalja (28—28), Lotharingiai gyalogezred 1. zászlóalja (29), Guido Starhemberg gyalogezred 1. zászlóalja (30), a frank Keth gyalogezred 1. zászlóalja (31), a sváb Durlach gyalogezred 1. zászlóalja (32), a felső-rajnai gyalogezred 1. zászlóalja (33).

Második harcvonal (Ny-ról K-re): Kisel lovas ezred két escadronja (1), Piccolomini lovas ezred négy escadronja (2), Leslie gyalogezred 2. zászlóalja (3), Commercy lovas ezred két escadronja (4), Salm és Aspremont gyalogezred 2. és 1. zászlóalja (5), Lotharingiai gyalogezred 2. zászlóalja (6), felső-rajnai gyalogezred 2. zászlóalja (7), Lodron és Piccolomini lovas ezred 4-4 escadronja (8), a sváb Cronsfeld lovas ezred négy escadronja (9), a sváb Württemberg lovas ezred három escadronja (10), a Keth gyalogezred 2. zászlóalja (11), a frank Heidensdorf gyalogezred 1. és 2. zászlóalja (12—12), a sváb Öttingen gyalogezred 1. zászlóalja (13).

tek az ellenség mozdulatairól való hírszerzésre... A tábor [a keresztény sereg] körülményeinek megismerésére használható foglyokat szereztek." A felderítés tévútra vezetett Szulejmán pasa nagyvezírt. Meg volt győződve arról, hogy a keresztény fő-sereg Pécs felé menekül, s előtte csak egy — Siklós biztosítására indított — hatezer főnyi hadtest áll.⁹ (L. a 2. sz. vázlatot. 696. o.)

A „második mohácsi csata” Villánynál 1687. augusztus 12-én

A csata első fázisa (1687. augusztus 12-én délelőtt): török támadás a szövetséges keresztény hadak bal szárnya ellen.

Augusztus 12-én a kora hajnali órákban — a Mohács—Siklós közti úttól délre felállított előrevetett lovasosztagok mögött — megindult a török főszereg előnyomulása északi irányba, a keresztény hadak ellen. A hagyományoknak megfelelően a török sereg nyugati — bal — szárnyán a ruméliei hadtest nyomult előre Oszmán-paszaoglu Ahmed pasa ruméliei beglerbég parancsnoksága alatt. Míg a ruméliei csapatok a Karasica lapályai fölött elterülő fennsíkon nyomultak előre, a keleti — jobb — szárnyon, a Karasica lapályain az anatóliai hadtest támadott, keresztül vonulva Hídvég falun.¹⁰

Mindkét hadtest első lépcsőjében a lovasság vonult fel 15—15 ezer harcossal. Mögöttük nyomult előre a gyalogság ugyancsak 15—15 ezer katonával és összesen mintegy 80—85 ágyúval. Miközben a lovasság tömegei megközelítették a Mohács—Siklós közti utat, illetve a keresztény hadak táborának déli szélét, a török gyalogság az említett úttól átlagosan 2 km-re délre, a Karasica és a Dárda—Siklós közti út között, mintegy 4 km hosszan egymással párhuzamos, kettős sánc építésébe kezdett. Míg a török gyalogság az árkokban helyezkedett el, a sáncok mögött állították fel az ágyúk zömét. A keresztény hadak észlelték a törököket. Mint Tobias von Hasslingen vezérőrnagy írta naplójában: „Másnap, tehát e hónap 12-én, reggel 6 óraker észleltük, hogy az ellenség sátrait nagy számban verte fel a mi hadseregünkötől mintegy fél mérföldnyire [2 km-re]. Mivel mielőttünk sok bokor és sövény volt, Lotharingiai Károly herceg őfőméltósága úgy határozott, hogy a hadsereg Siklóshoz közelebb vonul, ahol van egy nagy sík mező. Az ellenséget kicsalogatja a bozótból.”¹¹

A bajor választófejedelem gyóntató papjának — Gaetano Bonomo páternek — naplója szerint: „Reggel 5 óraker az élcsapatunk... megkezdte az előnyomulást. Balra [azaz délre], az erdő szélén különböző ellenséges lovascsapatokat láttunk, amelyek a mi menetünket kísérve húzódtak oda, anélkül, hogy roh amoztak volna... Körülbelül 8 óra volt, mikor az élcsapat és az oldalvéd elérte azt a mezőt, amely a Harsányi-hegy meredek része és az erdő szegélye között két, legfeljebb három puskalövésnyi szélességű. Amikor az ellenség látta, hogy túljutottunk a szoroson [a mai harsányi-hegyi kőbánya — művésztelep — alatt lévő meredek kapaton], a félhold alakzatban fejlődött lovasságával megindult előre.” Miután egyértelmű volt a török lovashadak támadási szándéka, Lotharingiai Károly herceg főparancsnok azonnal leállította a menetelő csapatokat, melyeknek előrevetett ezredei — a császári Styrum, Serau lovas és Starhemberg, Leslie, Salm gyalogos ezredek már elérték Harsány [Nagyharsány] falut. A Mohács—Siklós közti út két oldalán menetelő lovas és gyalogos ezredek megálltak, egy bal fordulóval déli irányba fordultak, s az úttól délre, illetve északra kettős harc vonalba álltak fel. „A keresztények aztán raj alakzatban fejlődtek fel velük szemben — írta Bonomo páter —, amit először Franciaországban vezettek be. A janicsár

⁹ *Szilahtar*: Tárihi. Istanbul, 1928. 249—253. o. (Törökből fordította: Káldy-Nagy Gyula) In: Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény. II/2. 1526—1790. (Szerkesztette: Sinkovics István) Budapest, 1968. 688. o.

¹⁰ L.: *Franc de Langgrafen* metszetét, a szöveges rész „K” pontja alatt, MNM. MTKcs. T—5998. V. ö. *Győrffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Budapest, 1963. I. k., 317. o.

¹¹ *Tobias v. Hasslingen*: i. m. (In: Budától Belgrádig. I. m. 202. o.); *Gaetano Bonomo* páter naplójából (Ford.: dr. Nagy Lajos.) In: Budától Belgrádig, I. m. 234—235. o.)

gyalogság hasonlóképpen kiterjeszkedett a mieinkkel szemben az erdő szélénél és a kis zászlóikat egymástól bizonyos távolságra a földbe szúrták.”¹²

A szövetséges keresztény hadak két szárnyát az a — tüskés bozóttal borított — mély vízmosás választotta el egymástól, amely a Harsányi-hegy keleti lejtőitől (Remete-völgy) kiindulva keresztezi a Mohács—Siklós közti utat. Harsány (Nagyharsány) DNy-i szélétől a vízmosásig állt fel a sereg nyugati — jobb — szárnyán a császári hadtest mintegy 3,5 km hosszú arcvonalon, két egymás mögötti harcrendben. (L. a 3. sz. vázlatot. 698. o.)

Az említett nagy vízmosástól a mai villányi szerb és zsidó temetőig állt fel — ugyancsak a Mohács—Siklós közti úttól délre, déli arcvonallal — a Miksa Emanuel bajor választófejedelem parancsnoksága alatt álló hadtest első harcvonala, mintegy 1,5 km-es arcvonalon. (L. a 4. sz. vázlatot. 704. o.) Itt keverten álltak fel a császári és bajor lovas és gyalogos ezredek, illetve zászlóaljok. Az úttól É-ra, szorosan csatlakozva a császári második harcvonalon K-i szárnyához, egész a villányi Templomhegyig vonult fel a bajor hadtest második harcvonala: a bajor Salaburg lovas ezred 3 és az Arco lovas ezred 5 escadronja (lovas osztálya) összesen 24 lovas századdal, a bajor Gallenfels gyalogezred 2, a pfalzi Prinz von Veldenz ezred 2, a bajor Strasser ezred egy zászlóaljjal, a bajor Soyer és a császári Magni lovas ezredek 3—3 escadronnal, végül a bajor Strasser és a császári Keyserstein gyalogos zászlóaljok.

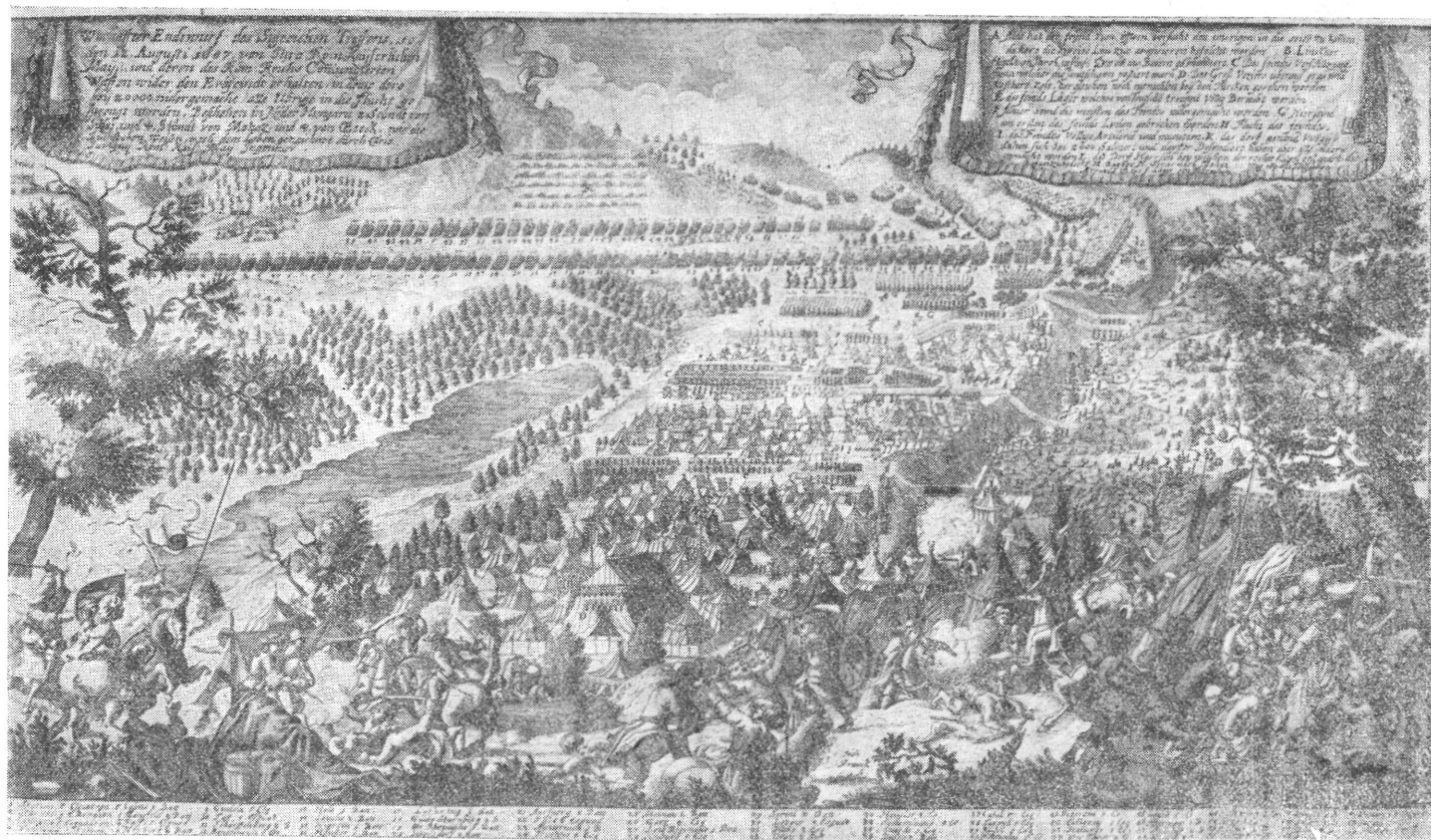
Miközben a török ruméliai hadtest lovassága mintegy 100—150 méternyire közelítette meg az úttól délre harcrendben álló császári hadtestet, a török keleti — jobb — szárnyon előnyomuló anatóliai hadtest megkezdte támadását. Mintegy 7—8000 török lovas Villány DK—D-i térségig nyomult előre a Karasica bozótos lapályán, hogy csapat mérjen a bajor hadtest keleti — bal — szárnyára. A bajor választófejedelem környezetében tartózkodó Louis Hector de Villars herceg francia ezredes jelentése szerint: „Világosan látható volt, hogy az ellenség — amely reggel óta csatározott — úgy határozott, hogy az egész hátvédünket megtámadja.

A tábornokok egy kis ideig bizonytalanok voltak. Lotharingiai méltósága azon a véleményen volt, hogy meneteljünk tovább, és több egységét vezényelte arra, hogy amennyire csak lehet, a hátvédet biztosítsa. Mivel az ellenség egy négy-ötezer lovashól álló különítménnyel körbezárta az egész balszárnyunkat, kénytelenek voltunk ellentámadást indítani és erősen löni őket. Majd ezután a balszárnyunk [a tereplépcső feletti fennsíkon] a Harsányi-hegy felé kissé visszahúzódott, melyet az ellenség azonnal követett.” Badeni Lajos is hasonlóan jelentette: „A balszárny, illetve a választófejedelem serege még alig készült fel az elvonulásra, és az utolsó svadrony a táborhely melletti magaslaton [az említett tereplépcső magaslatán] állt még, amikor az ellenség... oldaltámadást készült indítani.” Az itt biztosító három zászlóalj — a Prinz von Veldenz, a Gallenfels és a Strasser gyalogezredek részei, valamint a császári Magni lovas ezred — „az említett magaslatról egy kis csalitosig kb. 100 méterre” visszavonult. A csalitosban lévő zászlóalj fedezte a hátráló csapatokat. „Ezt a visszavonulást — írta a jelentés — jó rendben, állandó tűz alatt, mindkét oldalon egyenlő veszteséggel bonyolították le. Az ellenség újból elfoglalta az általunk elhagyott magaslatot és a gyalogosok állandó tüze alatt, az odahozott két ágyú, a császári zászlóaljakat mind erősebben és közelebből veszélyeztette.”¹³

A L. N. D'Hallart — M. Wening-féle metszet szerint a török anatóliai hadtest támadása a mai Villány K-i, lapályos térségéből érte az említett terephullám magaslatain felsorakozó keresztény csapatokat: a bajor Salaburg lovas ezred 3 escadronját (34), a pfalzi Prinz von Veldenz ezred I. zászlóalját (33), a bajor Gallenfels (32) és csá-

¹² Villars ezredes levele 1687. augusztus 15-én a baranyavári táborból Croissy márkához. (In: Budától Belgrádig, I. m. 357—358. o.); Badeni Lajos 1687. augusztus 19-i jelentése Lipót császárhoz (In: Budától Belgrádig, I. m. 309—310. o.)

¹³ Badeni Lajos 1687. augusztus 19-i jelentése Lipót császárnak. (In: Budától Belgrádig, I. m. 309. o.)

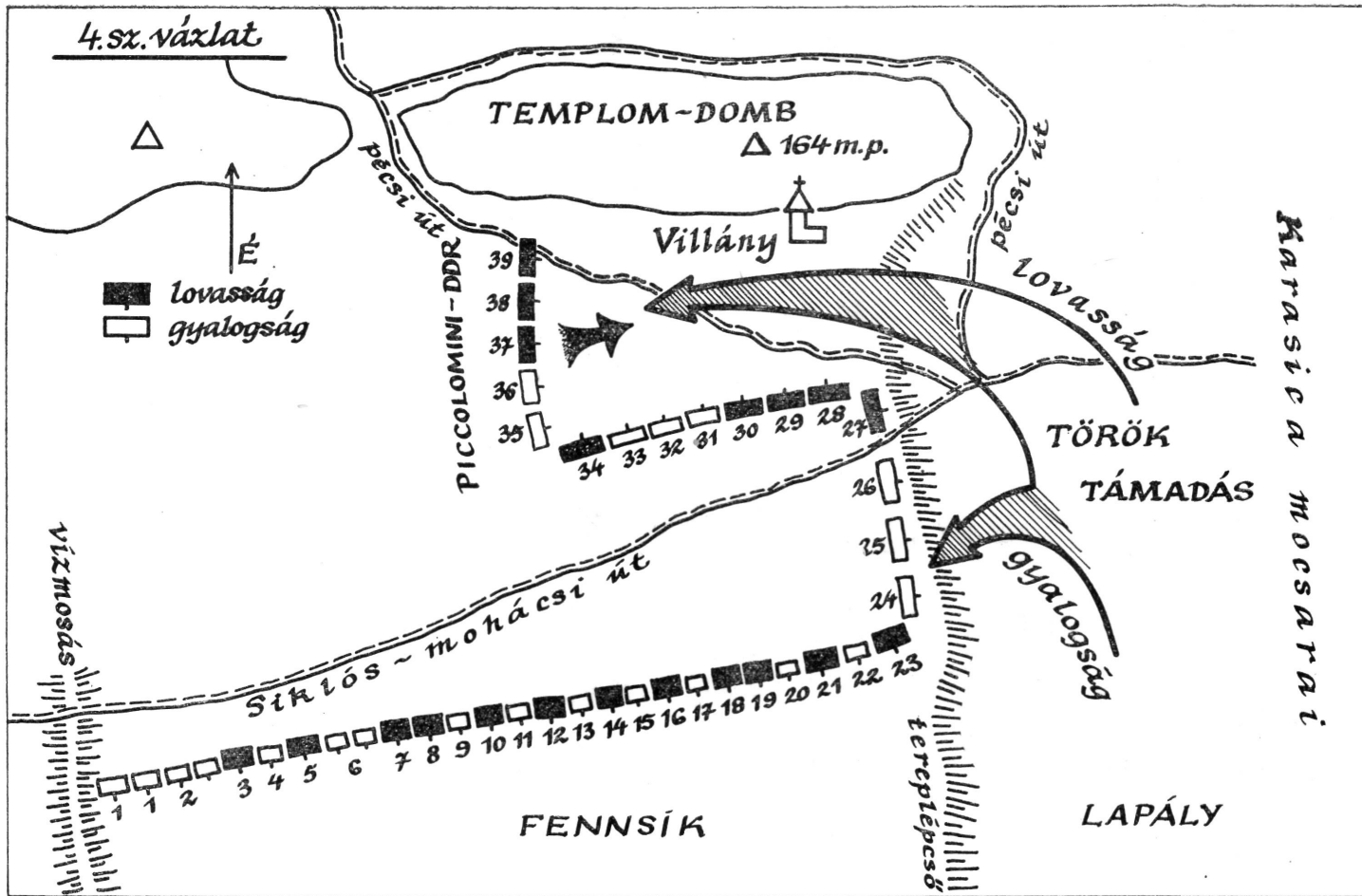
A császári és bajor hadak harcvonala délről. (MNM TKCs. T—5998. sz. metszet. Franz Johann von Langrafen)

szári Kayserstein (31) zászlóaljakat, a bajor Arco vértés (30) és Soyer lovas ezredek (29) 3—3 escadronját, illetve az Arco vértés ezred két escadronját (28); a harsányi utat lezáró Magni császári lovas ezred (27) három escadronját, továbbá a bajor Strasser (26), Gallenfels (25) és a pfalzi Prinz von Veldenz (24) zászlóaljakat. A Badeni Lajos fentebb idézett jelentésében szereplő események — ti. a csalitisig kb. 100 lépésnyire visszavonuló három zászlóalj (24—25—26. sz. alatt) és a Magni lovas ezred (27) — a mai Villány déli részében, a Dózsa György utca nyugati oldalán emelkedő tereplépcső magaslatain játszódtak le. Itt a keresztény csapatok, bár párszáz lépést hátráltak, végül is feltartóztatták az itt támadó anatóliai török gyalogságot, janicsárokat. (L. a D'Hallart metszetet. 707. o.)

A súlyosabb események azonban a Harsányi út és a Templomhegy között emelkedő tereplépcső vonalán játszódtak le. Badeni Lajos fentebb idézett jelentését az alábbiakban folytatta: „Szinte ugyanebben az időben egy másik ellenséges lovascsapat támadott kb. 7—8 ezer emberrel..., s bár a három zászlóalj és ágyúik a lehetőséghez mérten fogadták, mégis ezt figyelemre sem méltatva tovább vonultak [a török lovascsapatok], és nem lehet megakadályozni, hogy a hátunk mögé ne kerüljenek és nagy kiáltozással a második védelmi vonalunkon áttörjenek a mezőn [a tereplépcsőtől Ny-ra húzódó fennsíkon] át a Harsányi-hegyig.” A D'Hallart-féle metszet világosan ábrázolta az eseményeket: a török lovasság áttörte a keresztény csapatok vonalát, melyek (a 34—33—32—31—30—29—28. jelű csapattestek) hátrálni voltak kénytelenek, s arcvonalukkal fokozatosan É-i irányba fordultak.¹⁴ Egy korabeli jelentés szerint: „Kb. 300 lépésnyi széles rés nyílt [a török lovasság áttörésének helyén], a legjobb és legválogatottabb szpáhik közül 12 000 főből álló hadtestük nagy erővel, gyors vágásban átnyomult e résen és a két oszlopban vonuló seregünk balszárnyát oldalba támadta, hogy egységeinket elvágja egymástól.” A jelentés szerint a bajor hadtest csapatai „Ugyanolyan gyors iramban útték vissza a törököket, mint hogy azok rájuk törtek. Nem sokkal ezután az ellenség újra megpróbálta teljes erejével áttörni a szilárd rendben rendíthetetlenül vonuló oszlopainkat... [Gyalogságuk] egy közeli magaslaton állást foglalt [a tereplépcsőnek a Harsányi úttól D-re húzódó szakaszán], honnét ötezer janicsár szakadatlanul lőtte a mieinket.” Az előre-hátra hullámozó ütközet a mai Villány község területén, annak Ny-i, magaslati részén zajlott le. „Lajos badeni herceg — írta egy ismeretlen szerző a csatáról —, aki csapataival a második vonalban állott, látva, hogy milyen heves a küzdelem, azonnal az első vonalba ment és jelentette [Lotharingiai Károly] hercegnek, mire ő Piccolomini tábornok urat négy ezreddel azonnal odarendelte és a vonalat kissé visszavonta. Ezen csapatok előtt 200 lépésnyire sok zászlóaljnyi janicsár állt, mikor azonban a táborigyűléstől [sugárágyúkból] pár jól irányított lövést leadtak, gyorsan visszahúzódtak a völgybe [azaz a Karasica lapályára.]” Lotharingiai Károly parancsára — Piccolomini tábornok vezetése alatt — három lovas és két gyalogezred részei indultak ellentámadásra a mai Villány nyugati részében, a második harc vonal K-i szárnyáról. A Piccolomini-dandár déli — jobb — szárnyán a sváb Durlach (35) és Öttingen (36) gyalogos zászlóaljok, a centrumban a horvát Lodron (37) és felső-rajnai (38) lovas ezredek, az északi — bal — szárnyon pedig az önkéntesekből álló Commercy lovas ezred (39) tört előre. (L. a D'Hallart-metszet alapján készített 4. sz. vázlatot. 704. o.)

A sváb csapatok parancsnoka, Károly Gusztáv herceg jelentése szerint: „Az ellenség... egész haderejével ellenünk indult és balszárnyunkra, továbbá hátrédeinkre tápadt, amit a bajor választófejedelem úr, aki a balszárnyat vezényelte, azonnal észrevett és jelentette, hogy az előcsapatok... álljanak meg. Ez azonnal meg is történt, mivel valóban az ellenség balszárnyunkat megtámadva arra törekedett, hogy a dombot [tereplépcsőt] elfoglalva ágyúikkal oldalunkba kerüljön. Miután azonban néhány

14 MNM. MTKcs. T—3954:

Első harc vonal (Ny-ról K-re): császári Seibersdorf gyalogezred 1. és 2. zászlóalja (1—1), császári Auersperg gyalogezred 1., 2. zászlóalja (2—2), császári Pace lovas ezred négy escadronja (3), császári Metternich gyalogezred 1. zászlóalja (4), császári Trenchess lovas ezred négy escadronja (5), bajor Steinau gyalogezred 1. és 2. zászlóalja (6—6), császári Trenchess lovas ezred egy escadronja (7), császári Götz lovas ezred öt escadronja (8), bajor Testőrezred 1. zászlóalja (9), császári Neuburg lovas ezred öt escadronja (10), bajor Testőrezred 2. zászlóalja (11), bajor Latour lovas ezred öt escadronja (12), bajor Serényi gyalogezred 1. zászlóalja (13), bajor Bielke lovas ezred három escadronja (14), bajor Serényi gyalogezred 2. zászlóalja (15), császári Heissler lovas ezred öt escadronja (16), császári Croy gyalogezred 1. zászlóalja (17), császári Sachsenlauenburg lovas ezred öt escadronja (18), bajor Testőr lovas ezred egy escadronja (19), császári Baden gyalogezred 1. zászlóalja (20), császári Castelli dragonyos ezred négy escadronja (21), császári Baden gyalogezred 2. zászlóalja (22), császári Savoyai dragonyos ezred négy escadronja (23).

császári ezred az én parancsnokságom alatt álló csapatokkal együtt a balszárny segítségére a magaslatra sietett és onnan elkergette az ellenséget.” Ugyancsak Károly Gusztáv egy — augusztus 18-i — jelentéséből tudjuk, hogy „A janicsárok támadása olyan hirtelen történt, hogy Max Emanuelnek alig jutott ideje, hogy megálljon és a csapatait rendbe állítsa. S miközben itt [azaz a harsányi úttól délre eső magaslatokon] különösen élénk tűzharc bontakozott ki, a különböző szpáhi seregek — összesen mintegy 8000 fő — a janicsár osztagok védelmében és a tüzéséggel kiterjeszkedtek a fennsíkra, és egyre inkább fenyegették a sereg balszárnyát... Miksa Emanuel pillanatnyi habozás után villámgyorsan hatásos ellentámadásba lendült a lovasság élén. A törökök egyre többen vonultak vissza.”¹⁵

A villányi Templomhegygel párhuzamosan nyugati irányba támadó török anatóliai lovasság végül is csapdába esett. Míg É-i irányba — a hegy miatt — kitérni nem tudtak, szemből a Piccolomini lovas dandár támadott, s délről, bal oldalukban a bajor csapatok tüzéségi és muskétatüzét kapták, illetve ebből az irányból is ellenlökések érték őket. Miksa Emanuel hadinaplója szerint: „A választófejedelem öfensége Piccolomini grótot az említett ezredekkel oda rendelte a jobbszárnyról. Ő azokkal felvonult a következő magaslatra [a mai villányi Petőfi utca vonalában húzódó emelkedő], ahonnan az ellenség szándékát meg is tudta akadályozni és arról az oldalról az útjukat elvágta. Badeni Lajos herceg egyúttal hat svadronnal [lovas századdal] a Magni, a Castelli, az Arco és a Susi [?] ezredből, valamint egy század dragonyossal a Neuburg [ezredből] előnyomult, hogy az ellenséget oldalba támadja, abban az esetben, ha a választófejedelem öfensége tovább engedi a frontot benyomni.”¹⁶ A déli órákra a török anatóliai lovasság fokozatosan visszavonult a fennsíkről a Karasica lapályaira, s ott — a sáncok előtt — újra rendezte sorait. Egy esetleges újabb török támadás elhárítására Miksa Emanuel bajor választófejedelem csapatokat vonultatott fel a Karasica lapályaira néző tereplépcső magaslataira, ahol azok két vonalban álltak fel. Az első vonalban álló bajor Gallenfels, Strasser, pfalzi Prinz von Veldenz és császári Kayserstein gyalogezredeket a sváb sereg két zászlóaljával — a Durlach és Öttingen zászlóaljakkal — erősítették meg, ahol azok „nagyon jól megállották a helyüket. Az ágyúkat az oldalainkra, majd pedig az első vonalba osztották ki — írta a bajor választófejedelem hadinaplójába. — Azokba a kis résekbe is beállították őket, amelyeket a zászlóaljok és a svadronok között hagytak nyitva.”

Az anatóliai török lovasság támadásának kudarca és visszavonulása után viszonylagos nyugalom állott be. A választófejedelem parancsára a tereplépcső magaslatain felsorakozott csapatok hat tábori ágyút irányítottak a lapályon álló török lovasságra. „Ezek az első jól irányzott lövések után összezavarodtak, ezután még jókora sortűzet kaptak a puskákból is, mire messzi visszavonultak. Közben a táborból és a hegyről — írta Gaetano Bonomo páter naplójában —, melyet egész tömeg tartott megszállva, felhangzott a tetszésnyilvánítás... A mieink tehát tetemes kárt okoztak azáltal, hogy a [török] lovas csapatot szétverték és a gyalogságuk harcrendjében is zűrzavart keltettek... Egészen délután 3 óráig állandóan csatarendben álltunk.” Ebben a nyugalmi időszakban történt, hogy a tereplépcső magaslatain álló bajor hadtest soraiból a Commercy lovas ezred — parancs nélkül — előretört a török lovasság felé, hogy „kitüntesse magát.” A vállalkozás katasztrófával végződött. Az ezred egyik százada túlságosan előretört, s ezeket a török lovasság váratlan gyorsasággal körülvette és felkoncolta. Elestett 160 ember, köztük Leopold Lignéville-Tumejus gróf császári ezredes is, s megsebesült egy török kopjaszúrástól Charles François Commercy herceg császári ezredes ezredparancsnok is.¹⁷ A viszonylagos nyugalmi időszak alatt Lotharin-

15 „Jelentés a keresztény hadseregnek az örökös ellenséggel szemben a Sikkós melletti Harsányi-hegynél kivívott nagyszerű győzelméről...” (In: Budától Belgrádig, i. m. 409—419. o.); Ismeretlen szerző leírása a nagyharsányi csatáról (uo. 414—415. o.); Károly Gusztáv 1687. augusztus 13-i jelentése a svéd királynak. (uo. 326., 328. o.)

16 Miksa Emanuel választófejedelem naplójából. (In: Budától Belgrádig, i. m. 167. o.)

17 Uo. 167. o.; Gaetano Bonomo naplójából (uo. 235. o.)

giai Károly herceg főparancsnok úgy döntött, hogy — mivel a török sáncrendszer erre az időre teljesen kiépült, s annak áttörésére semmi lehetőség nem látszott — folytatni kell a visszavonulást Siklós irányába. A többi parancsnok — Miksa Emánuel és Badeni Lajos — azonban a csata folytatása mellett volt. Véleményük szerint nem volt szabad az elsáncolt török hadat maguk mögött hagyni, mert az előbb-utóbb támadni fog.

Ez utóbbi véleményt támasztotta alá, hogy délután 3 óra körül az anatóliai hadtest sávjában újra megindultak a török csapatok. „Eközben észre lehetett venni és a főherceg őfensége, valamint a Lotharingiai herceg is látta, hogy sok janicsár zászlóalj vonul fel jobb kéz felé és erősítésképpen a megmaradt [a délelőtti támadás után visszavonult] ellenséges lovassághoz akar csatlakozni. Szemmel látható volt, hogy ezután még nagyobb erővel akarnak ránk támadni, mint előzőleg. Ezt a szándékot mindenki meg akarta akadályozni — írta a bajor választófejedelem hadinaplójában —, de úgy hogy az ellenség mégcsak levegőhöz se juthasson sokáig... A választófejedelem őfensége gróf Johann Baptista von Arco vezérőrnagyot [bajor vértés] ezredével és több második vonalbeli svadronnal elindította abba völgybe [a Karasica lapályos völgyébe], ahol az ellenség a legerősebb volt és a legnagyobb tömegben gyűlt össze.” Az ellentámadás sikeres volt, s a török csapatok az anatóliai hadtest sáncái mögé vonultak vissza. „Így a mi első harcvonalban lévő lovasságunk — írta a bajor fejedelem naplójában — nem messzebb mint 150 lépésnyire az ellenség védelmi állásaitól és ágyúitól megállt.”¹⁸

A délelőtti harcoknak volt egy mellékeseménye is. Ugyanis a török rumélia-i hadtest nyugati — bal — szárnyáról egy négyezer főnyi tatár lovass csapatot indított el Harsány (Nagyharsány) irányába, hogy megkísérelje a „jobbszárny mögött a [nagyharsányi] templomnál álló málhánk megtámadását; azonban a [császári] Kisel és Serau [lovas] ezred visszakergette őket.”¹⁹

A csata második fázisa: a keresztény hadak ellentámadása 1687. augusztus 12-én délután.

Az anatóliai török csapatok délelőtti, majd kora délutáni kudarca után a török csapatok „Gyorsan visszahúzódtak ágyúikhoz az erdő és a mocsár [Karasica] között, oda, ahol a janicsárság fél ember magasságnyira elsáncolta magát.” Egy, a bajor választófejedelem táborából kelt jelentés szerint a török sereg „... a háta mögött készített silány sáncok mögé húzódott. A táborukhoz vezető szűk térségen, amelyet egyik oldalon áthatolhatatlan erdő, másik oldalon a Karasica folyónak több mint ötszáz lépés széles mocsaras árterülete határolt, a janicsárok és a tüzérség összezsúfolódva igyekezett védeni.” Lotharingiai Károly véleménye szerint „Volt némi nehézségünk, ugyanis a hely igen szűk volt, s így a császári csapatoknak csak a kisebb része [a bajor választófejedelem hadteste] tudott támadni, de ez nem számított, hiszen az ellenség sem támadhatott szélesebb arcvonalon, mint... mi... Ahogy a vezér [Lotharingiai Károly] és a választófejedelem néhány rendelkezést hozott az ellenség megtámadására, a csata híre nagy örömet okozott [a csapatok között.]”

Villars francia ezredes jelentése szerint „Végül, délután három óra felé úgy döntötünk, hogy az ellenség ellen támadást indítunk. A török balszárnya egy erdőben, jobbszárnya egy völgyben [a Karasica lapályos völgyében] volt, melyben szintén erdő terült el. Körülbelül ezer lépésnyire volt [a keresztény hadaktól] az arcvonala, amit az ellenség kezdett elsáncolni.”²⁰

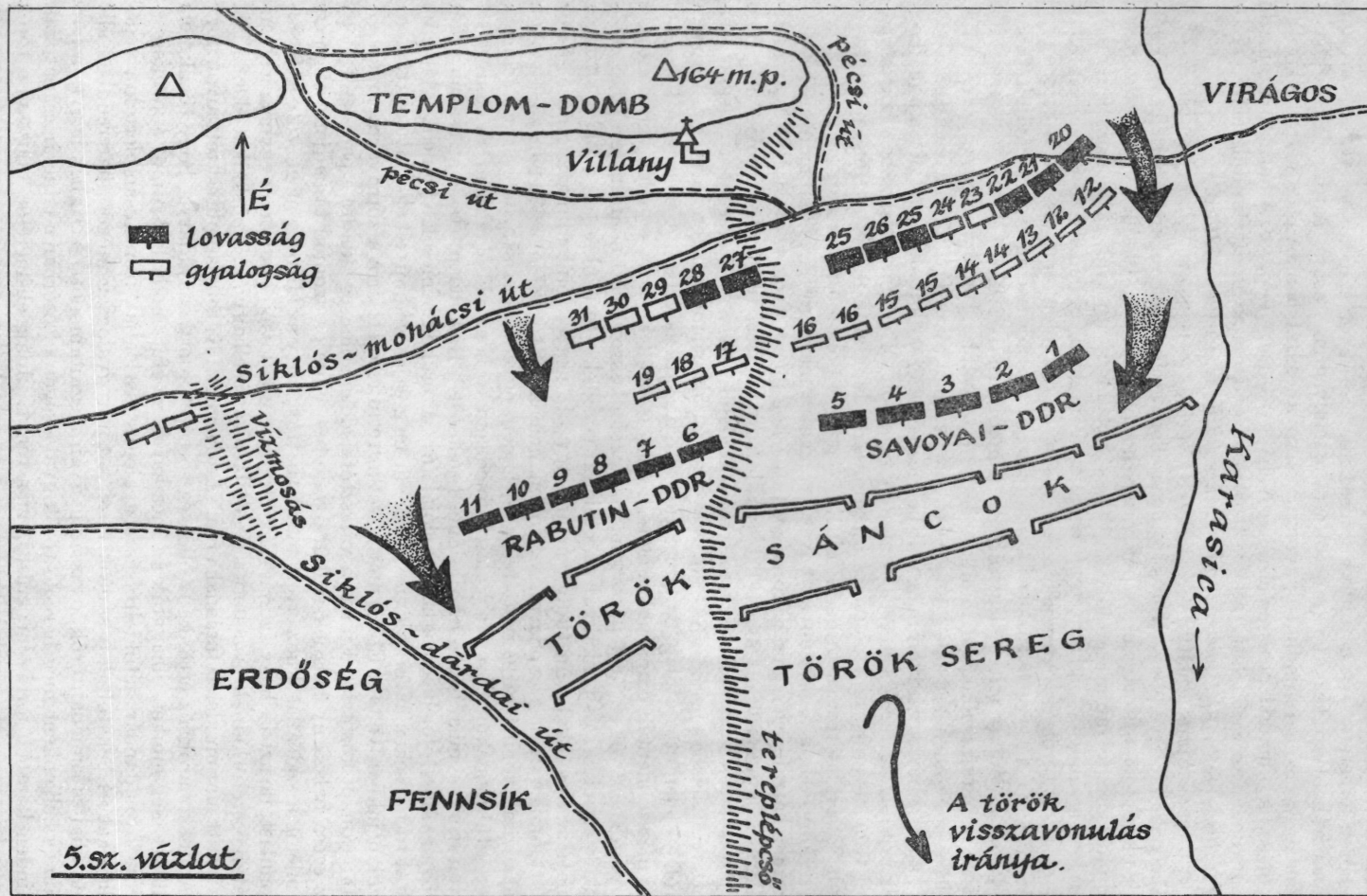
18 Miksa Emánuel naplójából. (In: Budától Belgrádig, i. m. 168. o.)

19 Ismeretlen szerző leírása a csatáról (In: Budától Belgrádig, i. m. 416. o.); v. ö. a *L.N.D' Hallart—M. Wenig*-féle metszettel. MNM MTKCs. T—3954.

20 Ismeretlen szerző leírása a csatáról. (In: Budától Belgrádig, i. m. 416. o.); *Lotharingiai Károly* hadinaplójából (no. 120. o.); *Gaetano Bonomo* naplójából (no. 236. o.), Villars jelentése augusztus 15-én. (no. 358. o.); Jelentés a baranyavári táborból (no. 410. o.)

Mivel a keresztény szövetséges hadak jobbszárnya, a császári hadtest csak nagyon nehezen férhetett — a hatalmas erdőség miatt — a török oldalába, végül is a bajor választó hadteste kapott parancsot a támadás végrehajtására. A támadás első harc-vonalát az első harcrendből előnyomuló Savoyai és Rabutin lovas dandárok alkották. A második támadó lépcsőt az első harcvonallal gyalogsága képezte. A harmadik támadó harc-vonalában a délelőtti ütközetben résztvevő csapatok nyomultak előre. (*L. a D'Hallart-Wening-féle metszet alapján készült 5. sz. vázlatot. 710. o.*)

A támadást erős ágyútűz vezette be és kísérte, s — mint azt Villars jelentette — „A tábornokaink egyenesen a [török] sáncok ellen vezényeltek rohamot.” Délután 5 óra-kor megindult a támadás. „A balszárny egész vonala szép rendben és igen szorosan vonult előre, folyamatosan löve a gyalogság élén lévő ágyúval, az ellenség pedig min-ket lőtt ugyanúgy. Alighogy egy jó órányit nyomultunk ebben a rendben előre, amikor az előretolt török csapatok elkezdtek visszavonulni, időnkénti vissza-visszafordulva. Ez a fordulat nagyon feltűzelte katonáinkat, s hogy hevesességüket mérsékeljük, tábor-nokaink az élükre álltak. Ugyanolyan tempóban követték az ellenséget, ahogy ők visszavonultak, miközben mindkét hadsereg tovább ágyúzott. Ahogy közeledtünk a hadsereg zöméhez, a két erdőnél lévő magaslaton, észrevettünk előtte egy sáncot... Ez a sánc még egyáltalán nem volt befejezve, a törökök csak reggel óta munkálkod-tak rajta, így az árok sem erős, sem mély nem volt. Mindamellet a sánc végig ágyúk-kal volt megerősítve, s nagy számú janicsárhaddal, akik mögött az imént visszavo-nult [lovas] hadtest csatarendbe állt...” Gaetano Bonomo páter naplója szerint: „A török lovasság a keresztények heves nyomására megingott...és csaknem menekülés-szerűen hátrált, egészen a biztonságos futóárkok mögé. Azok az ellenséget övig takar-ták, és a janicsárok ott akartak helytállni. Az említett futóárkok-sáncokat még nem fejezték be és a törököknek arra sem volt idejük, hogy a tüzéséget jól megmagasi-tott védőállásba vigyék.” Az első harc-vonal két lovasdandára, Jenő herceg és Rabutin gróf — jelentette utólag Baden Lajos — „a csata hevében, a bokrokon keresztül túl messze mentek csapatukkal előre... Ekkor derült ki, hogy az ellenség árkaitól és ágyútól nem voltak 150 lépésre sem, melyeket a bokrok miatt nem lehetett látni. A tö-rökök ágyúkkal és puskákkal szüntelenül tüzeltek a mieinkre, de a nagy közelség miatt az ágyúkkal nem tudtak ártani. Így kb. negyed órát álltak a szüntelen tűz alatt, amíg a gyalogság odaért. Az előlünk menekülő [török] lovasság nem a [sáncokon át] a visszavonulásra hagyott réseken, hanem egyenesen a sáncokon és az árkokon keresztül menekült. Ezért a Választófejedelem — hogy ebből a zavarból előnyre te-gyen szert — elhatározta az általános támadást.” Hasonlóan írta le az eseményeket a bajor választófejedelem is hadinaplójában: „A törökök nemcsak a [sáncokon] maguk által tört réseken hátráltak vissza, hanem még saját védműveiket is átugratták, ha azok útjukban voltak. Ebből már következtetni lehetett arra a zűrzavarra, amely ez-után támadt közöttük. Emiatt a választófejedelem offensege kiadta a parancsot, hogy az egész balszárny haladék nélkül nyomuljon előre és azonnal támadjon. Alighogy a mieink a védőállásokhoz értek, már láthatták, hogy az ellenség megkezdte a vissza-vonulást, de azt is, hogy azon a szűk úton a [török lovas] svadronok egymás hegyén-hátán összetorlódnak. Amellett a védőállásaikat is elhagyják, a puskáikat eldobálják, és itt-ott már mindenki futásnak ered.” Lotharingiai Károly is említést tett arról, hogy „Amint az árokhoz értünk, az ellenség sortüzet adott, majd látva, hogy tüzük nem állított meg minket, elhagyták a sáncaikat és megfutamodtak.” Amint a két kereszt-ény lovas dandár kétoldról és a gyalogos zászlóaljakkal frontálisan elérték a védő-állásokat és behatoltak a sáncok közé, a török gyalogság mögött harcrendben álló anatóliai és ruméiai török lovasság gyáván megfutamodott, s cserben hagyta a hát-ráló és helyenként még harcoló török gyalogságot, elsősorban a janicsár csapatokat. Minden korabeli forrás megerősíti ezt a tényt. „Idáig elismeréssel adóztam a török lovasságnak — írta egyik jelentésében a francia Villars ezredes —, mivel keményen

Az első harcvonal keleti — bal — szárnyán a Savoyai Jenő vezérőrnagy vezette lovas dandár nyomult előre: a Savoyai (1) és Castelli (2) dragonyos, a bajor gárda-lovas (3), a császári Sachsenlauenburg vértés (4) és Heissler lovas ezredek (5).

A nyugati — jobb — szárnyon a Rabutin vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló lovas dandár vonult: a bajor Bielke (6) és Latour (7), a császári Neuburg (8), a Götz vértés (9), a Troughess (10) dragonyos és a Pace (11) lovas ezredekkel.

A második támadó harcvonal gyalogságból állott: a Badeni (12), Croy (13), bajor Serényi (14), Testőr (15) és Steinau (16), valamint a császári Metternich (17) Auersperg (18) és Seibersdorf (19) zászlóaljakkal.

A harmadik harcvonalban vonultak: a császári Commercy (20), bajor gárda (21), császári Lodron (22) lovas ezredek, az Öttingen (23), Durlach (24) zászlóaljak, a bajor Arco (25) vértés és Soyer (26) lovas, Salaburg (27) lovas, császári Magni (29) lovas ezredekkel, a bajor Strasser (29), Gallenfels (30) és pfalzi Prinz von Veldenz (31) zászlóaljakkal.

harcoltak és elég sok emberünket megölték... de most, hogy feléjük nyomultunk, rá-döbrentünk gyalázatosságukra. Elsőként a lovasság, majd ezek tartalékegységei a legcsekélyebb ellenállás nélkül menekülni kezdtek, és tíz-tizenkétezer janicsárt hagytak cserben.” Megemlítette ezt Gaetano Bonomo páter is: „Ebben az összezapásban a szpáhik, ami lovasságot jelent, gyalázatosan cserben hagyták őket [a sáncokban harcoló gyalogságot], mert vad rohanásban egészen Dárdáig vágattak.”²¹ A lovasság megfutamodása után a török gyalogság feladta az első sáncvonalat, mely „első sáncokban az ellenség húsz ágyút hagyott hátra!” (írta egy ismeretlen jelentés): A második sáncvonalat már alig védték a pánikba esett török csapatok. Mindenütt megindult a futás. „S mivel az ellenség arcvonala egymás mögött állt — a terepnek már említett szűk volta miatt [l. a *D’Hallart-Wening-féle metszetet!* 713. o.] —, azért egymáson keresztül bukva mindenki menekülésre kényszerült a [török] táboron keresztül...” Tobias von Hasslingen vezérőrnagy naplója is drámai sorokban rögzítette az eseményeket: „A janicsárokat... végül is kivetettük gyenge sáncaikból és az ellenséget teljes menekülésre kényszerítettük... Bár az ellenség minden szűkebb helyen, a mocsár [Karasica] és a sűrű erdő között védekezve megállt, de mindig kevesebb ellenállást tanúsítva újra menekülésre lehetett kényszeríteni. Az ellenség lemészárlását, a gyilkolást nem lehet leírni. Menekülés közben a szűk szorosokban egymás elől nem tudtak kitérni, s legázolták egymást.”²²

Szilahár török történetíró is leírta az eszeveszett menekülést: „A magasságos Allah parancsára pedig az ellenség felől heves szél támadt, amely az ágyúk és a puskák füstjét és a síkság homokját az iszlám seregére hordta és a világot sötétségbe borította. Szem szemet nem látott, és olyan tolongás és kétségbeesés keletkezett, hogy mindenki a fejét kereste. Este előtt egy órával egészen hátat fordítottak és valamennyien a tábor felé mentek. Sátorköteleiket karddal elvagták és romboltak...” Hasonlóan írt a török táborban lévő Sándor Pál erdélyi követ Apafi Mihály fejedelemnek tett jelentésében: „Az német megnyomván a törököt, az lovasa megfutamodott, s úgy jöttek az sátorok felé, mintha az német mindenütt az hátakon lett volna, az holott minden sátorokat, feles számú szekereket, kincseket, egy szóval majd minden hadi apparátusukat elhadván, csak maguk szaladtak, ijedtekben maguk is vágták magukat az szaladás közben; az mit három szállásban mentünk elmenet, azt egy nap délután vissza ügettük; eléggé kiáltották a végbeli törökök, hogy térjenek meg [forduljanak vissza], ne fussanak, mert az gyaur nem jön, de mégis csak szaladtak minél jobban lehetett...” A török foglyok vallomása szerint (mint azt Villars levele feljegyezte): „A nagyvezír az utolsó pillanatig a sáncvonal mögött volt; megtaláltuk azt a helyet, ahonnan parancsait osztogatta, ugyanis nagy számú levágott fejek voltak itt, azoké a keresztényeké, akiket a törökök a csatában megöltek, és a lába elé vetettek.”²³

Lotharingiai Károly hadinaplója szerint körülbelül este 8 óra volt, „amikor táborukba értünk, ami közel 2 mérföld [kb. 8 km] hosszú volt. Az éjszaka véget vetett a harcnak. Az ellenség táborában töltöttük az éjszakát, mindnyájan fegyverben.” Erre az időre a szövetséges keresztény hadak nyugati — jobb — szárnya is beérkezett, mivel a Harsánytól (Nagyharsánytól) délkeletre elterülő nagy és sűrű erdősegen át csak igen nagy nehézségek árán tudtak átvergődni. Dünnewald tábornok csapatai — egy lovas és három gyalogos ezred — sem érték el céljukat. Nekik délről kellett volna átkarolni a török tábor, s elzárni a baranyavári átkelő pontokat. Feladatukat azonban nem tudták teljesíteni. Miksa Emanuel hadinaplója szerint „Bielke tábornok úr

²¹ *Lotharingiai Károly* hadinaplójából (no. 121. o.), *Gaetano Bonomo* naplójából (no. 236. o.); *Badeni Lajos* augusztus 19-i levele (no. 312. o.), *Miksa Emanuel* hadinaplójából (no. 168—169. o.), *Villars* augusztus 15-i leveléből (no. 358. o.)

²² Ismeretlen szerző jelentése a csatáról (no. 416. o.), *Badeni Lajos* augusztus 19-i jelentése (no. 312.), *Tobias v. Hasslingen* naplójából (no. 202. o.)

²³ *Szilahár*: i. m. 688. o., *Török—Magyarkori Történelmi Emlékek. Első Osztály: Okmánytár.* 9. k. Budapest, 1873. 259—263. o.; *Villars* ezredes augusztus 15-i levele. (In: *Budától Belgrádig*, i. m. 359. o.)

és a Savoyai herceg az említett ezredekkel [Savoyai, Testőr, Sachsenlauenburg, Heissler és Latour lovas ezredekkel] az ellenséget a másik két védelmi állásból az egész török táboron keresztül üzte és vágta egészen a Baranyavár közelében lévő szorosig, amely egy erdő és egy mocsár között van. Tovább azonban a leszálló éj miatt nem lehetett üldözni az ellenséget, de azért sem, mert eltűnt a szemünk előtt... Hanem azért is, mert tanácsosabb volt óvatosságból ott megállni és megvárni a többi ezredet." Gaetano Bonomo páter valószínűleg a bajor választófejedelem véleményét írta le naplójában, mikor arról panaszkodott, hogy „milyen hasznos lett volna, ha a hadseregben bizonyos számú huszár is lett volna, mert azok olyan kiválóan alkalmasak az ellenség üldözésére, mint amilyen kevésbé alkalmasak azzal rendezetten és keményen szembezállni." Így keményebb üldözésre Baranyavár után nem került sor, s a menekülő török csapatok roncsai éjjel körül elérték Eszéktől északra a Drávát. „Éjfélkor csupasz, mezítelen lábakkal és fedetlen fővel érkeztek [a menekülő török katonák] az észéki hídhöz — írta Szilantár török történetíró. — S mivel félték az ellenség üldözésétől, mindenki azonnal át akart kelni a hídon. Egy nyíllövésnyi helyen a nép egymás hátára ment, úgyhogy a tolongástól kétezernyi ember a lábak alatt maradt és elpusztult. De bármilyenek is voltak a körülmények, másnap délutánig átkeltek a túlsó partra és Eszék közelében letáboroztak.”²⁴

A győzelmes csata eredményei

Sándor Pál erdélyi követ jelentése szerint a csatát követő éjszakai órákban a keresztény hadak parancsnokai megtiltottak minden zsákmányolást a csatatéren és az elfoglalt török táborban, mivel a török hadak gyors megfutamorodását valamiféle cselnek vélték. Azonban másnap, augusztus 13-án (mint azt a bajor választófejedelem hadinaplója megörökítette): „A távolabbi török tábort teljesen kifosztották és ezután mindkét hadsereg beköltözött oda. A nagyvezér sátra előtt, amelyett az említett módon a választófejedelem öfensége kapott meg, kitűzték a csatában zsákmányolt hadijelvényeket és zászlókat.” A hadizsákmány óriási volt: összértéke elérte az öt millió forintot. Zsákmányul esett a törökök teljes tüzésége: Lotharingiai Károly hadinaplója szerint 70 db ágyú és 12 db mozsárágyú, valamint hatalmas mennyiségű lőszer és hadianyag, továbbá hatezer ló, hétezer vágómarha, ezerötven teve, sátrak ezrei, melyek közül a legpompásabb a nagyvezír sátorpalotája volt. „A muskétások a dukátokat és a pénzeket kalapszámra hordták el — írta egy ismeretlen levélíró — Még a gyermekek és az asszonyok is pénzben és drágaságokban annyit kaptak, hogy el sem bírták cipelni. [A nagyvezír sátra előtt] három karóba húzott keresztényt találtak, akik a vallomások szerint a nagyvezírt arra biztatták, hogy bocsátkozzék harcba, mert a győzelem biztos. Ezért, amikor a csapatok megkezdték a visszavonulást, azonnal kivégeztette őket.”

A csata emberveszteségei a jelentések szerint a következők voltak: hétszáz keresztény katona hősi halált halt és kétszáz megsebesült. A csatatéren nyolcezer török katona — elsősorban janicsár — holttestét számlálták össze, s kétezer török katona hadifogságba esett. Megállapíthatatlan volt, hogy mennyien veszttek bele a Karasica és a Dráva mocsaraiba.

A csata utáni napot — augusztus 13-át és 14-ét — az elfoglalt török táborban töltötték a keresztény hadak. „14-én — írta a hadinaplójába Lotharingiai Károly főparancsnok — díszlövéseket adtunk le az egész tüzéségünkkel és az ellenségtől zsákmányolt ágyúkból.” Sándor Pál erdélyi követ jelentése szerint ezen a két napon a katonák összeszedték az elszórt zsákmányt, s mellyel nem tudtak mit kezdeni, azt fel-

²⁴ *Lotharingiai Károly* hadinaplójából. (In: Budától Belgrádig, i. m. 122. o.), *Villars* augusztus 15-1 jelentéséből (uo. 359. o.), *Miksa Ernánuel* naplójából (uo. 169. o.), *Gaetano Bonomo* naplójából (uo. 236. o.); *Szilantár*: i. m. 688. o.

gyűjtötták. Azokat a zsákmányolt ágyúkat is, melyek használhatatlanok voltak, összetörték és otthagyták. „Katonáink az egész napot örvendezéssel töltötték, valamint a mocsarokból csalogatták ki a törököket, akiket még mindig nagy számban találtak...” 15-én „Kistótfaluba” — azaz a mai Villány területére — vonultak a keresztény hadak, és ott rövid időre újra táborba szálltak. Innét indult el Savoyai Jenő vezérőrnagy váltott lovakon Bécsbe a császárhoz a győzelmi jelentéssel, Gabriel márkai pedig Rómába indult a pápához.

A keresztények minden valószínűség szerint csak saját halottaikat temették el a csatater közelében, a törököket nem. Egy korabeli röplap szerint „[Augusztus] 15-én a sereg a török holttestek és elhullott lovak bűze miatt elhagyta a tábor.” Hasonlóan emlékezett meg Gaetano Bonomo páter is, aki szerint: „Azonban ismét tovább kellett vonulni, mielőtt a hullák sokasága megfertőzte volna a tábor, ezért a sereg 15-én más helyre ment.” Miután Gondola tábornok háromezer lovassal már augusztus 13-án Dárdáig nyomult előre, az Eszékre visszavonult török csapatok megfigyelésére, 15-én Dünnewald tábornok hat gyalogos és hét lovas ezreddel Siklóra vonult, majd onnét a Dráván átkelve Szlavóniában folytatta a támadást a törökök ellen. A főszereg is 15-én indult meg a villányi táborból Mohács felé, majd átkelve a Dunán, a Duna-Tisza között folytatta tevékenységét.

Az elnéptelenedett csataterre még szeptember közepén is jártak a környező várak katonái. Lotharingiai Károly jegyezte fel naplójában, hogy levelet kapott a siklósi vár parancsnokától, amelyben azt közölte, hogy „A siklósi, pécsi és kaposvári hajdúk, akik a csatamezőre jártak zsákmányt kutatni, mindennap újabb, alig-alig élő törököket találtak a mocsarakban... A drávai átkeléskor megfulladt emberek [pedig] annyian voltak, hogy néhány nap múlva, mikor az elmerült testek a felszínre kerültek, egy igen nagy területen beborították a víz egész felületét.”²⁵

A Harsányi-hegynél, annak keleti magaslatain — a mai Villány falu helyén és attól délre — 1687. augusztus 12-én lezajlott csata hadászati jelentősége igen nagy volt. Miután a magyarországi török főszereg itt szinte teljesen megsemmisült, megnyílt az út Szlavóniába, s egy évvel később — 1688. szeptember 6-án — a szövetséges keresztény hadak visszafoglalták Belgrádot. Ezzel megnyílt az út a Török Birodalom belsejébe. Azonban a Francia Királyságnak a Német-Római Birodalom elleni támadása ezt lehetetlenné tette, s ezzel új fejezet kezdődött a törökellenes felszabadító háború történetében.

²⁵ Ismeretlen szerző jelentése a csatáról. (In: Budától Belgrádig, i. m. 417—419. o.), *Miksa Emánuel* hadinaplójából (no. 169. o.); MNM. MTKcs. T—3949.; korabeli röplap (In: Budától Belgrádig, i. m. 428. o.), *Gaetano Bonomo* naplójából (no. 237. o.), *Lotharingiai Károly* hadinaplójából (no. 126. o.)